

UDC: 347.78(045)(575.1)

MUALLIFLIK HUQUQLARINI JAMOAVIY BOSHQARISHNING HIMOYA QILISH OBYEKTI: SUN'IY INTELLEKT VA MUALLIFLIK HUQUQI O'RTASIDAGI MUAMMOLAR

Yakubova Iroda Bahramovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Intellectual mulk huquqi kafedrası dotsenti,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0003-0151-1921
e-mail: i.yakubova@tsul.uz

Annotatsiya. Mavzu doirasida yangi, yuqori texnologiyali sohalarida nafaqat mualliflar – mualliflar jamiyati a'zolari, balki boshqa barcha mualliflar, shu jumladan, noma'lum mualliflarga nisbatan ham amalga oshiriladigan butunlay boshqa turdagi jamoaviy boshqaruvga ehtiyoj borligi va uning ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, mavzuning asosiy obyekti sifatida mantiqiy va ijodiy funksiyalarni bajaradigan sun'iy intellekt tizimi haqida fikr-mulohazalar bildirilgan. Sun'iy intellekt hozirgi axborot asrida juda dolzarb bo'lib, uning yordamida insoniyat ilm-fanda yangi imkoniyatlar ochib, XXI asrning global muammolariga yechim topmoqda. Bundan tashqari, SI tibbiyot, ta'lim, energetika, qishloq xo'jaligi, shaharsozlik va boshqa barcha sohalarida sifatli xizmat ko'rsatish imkoniyatini oshirmoqda. Shu bilan birga, mualliflik huquqi doirasida huquq egalari jamoaviy boshqaruv tashkilotlari tomonidan berilgan vakolatlar asosida o'z nomidan asarlar (mualliflik va turdosh huquqlar obyektlari)dan foydalanadigan shaxslar bilan shartnomalar tuzishi, mualliflik huquqi egalari to'lovlarni yig'ish, tarqatish va to'lash masalalari ham atroflicha o'rganilgan. Ushbu institutni takomillashtirish bilan bog'liq ayrim dolzarb muammolar, mualliflik huquqini himoya qilishning xalqaro standartlari va milliy qonunchilikning qiyosiy-huquqiy tahlili, shuningdek, O'zbekiston va boshqa mamlakatlar olimlarining fikrlariga e'tibor qaratilgan. Mualliflik huquqini rivojlantirish uchun ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan taklif hamda tavsiyalar ilgari surildi.

Kalit so'zlar: mualliflik huquqi, huquq egalari, sun'iy intellekt, mualliflik shartnomalari, mualliflik haqi, jamoaviy boshqarish, adabiy, badiiy va san'at asarlari, asl nusxalar, asarlardan foydalanish, ijro etish, nashr etish, to'lovlarni yig'ish, to'lovlarni tarqatish, to'lovlarni to'lash, kengaytirilgan jamoaviy boshqarish.

ОБЪЕКТ ЗАЩИТЫ КОЛЛЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ АВТОРСКИМ ПРАВОМ: ВОПРОСЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И АВТОРСКОГО ПРАВА

Якубова Ирода Бахрамовна,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
доцент кафедры «Право интеллектуальной собственности»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Тема освещает необходимость и важность совершенно иного типа коллективного управления в новых высокотехнологичных областях, которое касается не только авторов – членов авторского общества, но и всех остальных, в том числе неизвестных.

Также высказываются мнения о системе искусственного интеллекта, выполняющей логические и творческие функции, искусственный интеллект рассматривается в качестве основного объекта темы исследования. Искусственный интеллект очень актуальный вопрос в сегодняшний информационный век, с помощью него человечество открывает новые возможности в науке и находит решения глобальных проблем XXI века. Он также увеличивает возможности предоставления качественных услуг в медицине, образовании, энергетике, сельском хозяйстве, градостроительстве и других сферах. Уделено внимание некоторым актуальным проблемам, связанным с совершенствованием данного института, международными стандартами защиты авторских прав и сравнительно-правовому анализу национального законодательства, также рассмотрены мнения ученых Узбекистана и других стран мира. Были выдвинуты предложения и рекомендации, имеющие научное и практическое значение для национального законодательства в области авторского права. Кроме того, по результатам анализа научных взглядов ученых на право интеллектуальной собственности, определены способы реализации авторских и смежных прав на основе расширенного коллективного управления и коллективного управления агентского типа, их эффективность и действенность. На научной основе изучены специальные нормы и принципы права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: авторское право, правообладатели, искусственный интеллект, авторские договоры, авторские отчисления, коллективное управление, литературные произведения, художественные произведения, произведения культуры, оригиналы, использование произведений, исполнение, публикация, взимание вознаграждения, распределение вознаграждения, выплата вознаграждения, расширенное коллективное управление.

THE OBJECT OF COLLECTIVE MANAGEMENT OF COPYRIGHT PROTECTION: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COPYRIGHT ISSUES

Yakubova Iroda Bahramovna,
Tashkent State University of Law,
Department of "Intellectual property law",
Associate Professor, PhD in Law

Abstract. The topic highlights the need and importance of a completely different type of collective management in new, high-tech fields, which applies not only to authors - members of the author's society but also to all other authors, including unknown authors. Also, as the main object of the topic, opinions are expressed about the artificial intelligence system, which performs logical and creative functions of artificial intelligence. Artificial intelligence is very relevant in today's information age, with the help of which humanity is opening new opportunities in science and finding solutions to global problems of the 21st century. It also increases the possibility of providing quality services in medicine, education, energy, agriculture, urban development, and all other fields. Attention is paid to some urgent problems related to the improvement of this institution, international standards for copyright protection, and comparative legal analysis of national legislation, as well as the opinions of scientists from Uzbekistan and other different countries. Suggestions and recommendations were put forward of scientific and practical importance for national copyright law. Also, based on the results of the analysis of the scientific views of scholars on intellectual property law, the definition of methods of implementation of copyright and related rights on the basis of "extended collective management" and its effectiveness, the effectiveness of these rights and "agency-type collective management", the special rules and principles of intellectual property law have been studied on a scientific basis.

Keywords: copyright, rights holders, artificial intelligence, copyright agreements, royalties, collective management, literary, artistic and artistic works, originals, use of works, performance, publication, collection of fees, distribution of fees, payment of fees, extended collective management.

Kirish

Roboto-rassomlar uzoq vaqt davomida turli xil ijodiy ishlar bilan shug'ullanishgan. 1970-yillardan beri kompyuterlar san'at asarlarini ishlab chiqarmoqda va bu harakatlarning bugungi kunda ham davom etmoqda. Kompyuterda yaratilgan ushbu san'at asarlarining aksariyati dasturchining ijodiy hissasi-ga tayangan holda ishlab chiqilgan. Ammo bugungi kunda biz texnologik inqilob boshida turibmiz. Bu bizdan kompyuterlar va ijodiy jarayon o'rtasidagi o'zaro ta'sirni qayta ko'rib chiqishni talab qilishi mumkin. Ushbu inqilob mashinani o'rganish dasturiy ta'minotining jadal rivojlanishi bilan asoslanadi. Bu inson tomonidan maxsus dasturlashtiril-magan holda, aql-idrokka qodir bo'lgan avtonom tizimlarni ishlab chiqaradigan sun'iy tizim-larning bir qismidir.

Mashinani o'rganish uchun ishlab chiqilgan kompyuter dasturi o'rnatilgan algoritm-ga ega bo'lib, unga ma'lumotlarni kiritish orqali o'rganish, rivojlanish va kelajak uchun qarorlar qabul qilish imkoni paydo bo'la-di. Ular yo'naltirilgan yoki mustaqil bo'lishi mumkin. San'at, musiqa va adabiy asarlarga qo'llanganda, mashinani o'rganish algoritmlari, aslida, dasturchilar tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga tayanadi. Ular ushbu ma'lumotlarni yangi ish yaratish uchun o'rganadilar. Yangi ishning ko'rinishini aniqlash uchun jarayon davomida mustaqil qarorlar qabul qiladilar. Sun'iy intellektning ushbu turi uchun muhim xususiyat shundaki, dasturchilar parametrlarni o'rnatishi mumkin bo'lsa-da, ish, aslida, odamlarning fikrlash jarayonlariga o'xshash jarayonda neyron tarmoq deb ataladigan kompyuter dasturining o'zi tomonidan ishlab chiqariladi.

Sun'iy intellektdan foydalangan holda asarlar yaratish mualliflik huquqi qonunchil-igiga juda muhim ta'sir ko'rsatishi mumkin. An'anaga ko'ra, kompyuterda yaratilgan asar-larga mualliflik huquqiga egalik so'roq osti-da emas edi, chunki dastur shunchaki qalam va qog'oz kabi ijodiy jarayonni qo'llab-quv-

vatlovchi vosita edi. Ijodiy asarlar asl bo'lsa, mualliflik huquqi himoyasiga ega bo'ladi. Asl (originallik) ta'riflarining aksariyati inson muallifligini talab qiladi. Ko'pgina yurisdik-siyalar, shu jumladan, Ispaniya va Germani-ya qonun hujjatlari, faqat inson tomonidan yaratilgan asarlar mualliflik huquqi bilan hi-moyalanishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ammo sun'iy intellektning so'nggi turlari bilan kompyuter dasturi endi vosita emas. U, asli-da, inson aralashuvisiz ijodiy jarayon bilan bog'liq ko'plab qarorlarni qabul qila oladi.

Aytish mumkinki, bu farq unchalik muhim emasdir, lekin qonunning mashinaga asoslan-gan ijodkorlikning yangi turlarini hal qilish usuli keng ko'lamli tijorat ta'siriga ega bo'lishi mumkin. Sun'iy intellekt musiqa va o'yinlar jarayonida asarlar yaratish uchun allaqachon qo'llanmoqda. Bu asarlarni nazariy jihatdan mualliflik huquqidan xoli deb hisoblash mum-kin, chunki ular inson tomonidan yaratilma-gan. Shunday qilib, ulardan har kim erkin va qayta foydalanishi mumkin. Bu asarlarni so-tadigan kompaniyalar uchun juda qattiq zarba bo'lardi. Tasavvur qiling, agar biz video o'yin-lar uchun musiqa ishlab chiqaradigan tizim-ga millionlab mablag' sarflasak, faqat musiqa qonun bilan himoyalangan bo'lsa va dun-yodagi hech kimning to'lovisiz foydalanishi mumkin bo'lib qolsa. Buning ijodiy iqtisodi-yotga ta'sirini aniqlash qiyin bo'lsa-da, bu avtomatlashtirilgan tizimlar investitsiyalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar ishlab chiqaruvchilar mashinani o'rganish orqali yaratilgan mahsulotlar mualliflik huquqini hi-moya qilish uchun mos yoki yo'qligiga shubha qilsalar, bunday tizimlarga sarmoya kiritish uchun nima sabab bo'ladi? Boshqa tomon-dan, ko'p vaqt talab qiladigan ishlarni hal qi-lish uchun sun'iy intellektni qo'llash, xodimlar xarajatlarini tejashni hisobga olgan holda hali ham oqlanishi mumkin, ammo bu haqda ga-pirishga hali erta.

Material va metodlar

Intellektual mulk huquqi olimlarning mavzuga oid ilmiy qarashlari tahlillari nati-

jalariga asoslanib, mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni “jamoaviy boshqaruv” asosida amalga oshirish usullari va uning samaradorligi, ushbu huquqlardan foydalanishning natijadorligi hamda mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarishning himoya qilish obyekti: sun’iy intellekt va mualliflik huquqi o’rtasidagi muammolar o’rganilgan va ushbu masalalar bo’yicha ilmiy asoslangan takliflar qilingan.

Intellektual bilimlarning (ilmiy, ilmiy-amaliy va o’quv adabiyotlar) yig’indisi qiyosiy-huquqiy tahlili bilan birgalikda, ilmiy bilimlarning moddiylashgan bankini tashkil etadi hamda intellektual mulk huquqi fani bu bilimlarni amaliy sohalarda qo’llashlari uchun huquq sohasi mutaxassislari va huquq egalariga taqdim qiladi.

Tadqiqot natijalari

Dunyo sun’iy intellekt (keyingi o’rinlarda SI) tomonidan yaratilgan ishlarni ikkita asosiy toifaga ajratadi. Birinchi toifaga SI dasturlari tomonidan to’g’ridan to’g’ri rahbarlik, yordam yoki odamlarning hissasi bilan yaratilgan ishlar kiradi. Ushbu turkumda SI belgilangan yoki bashorat qilingan maqsad yoki natijaga erishish uchun vosita sifatida ishlatiladi. Bunga ranglar, asboblar turini (cho’tka o’lchami va zarba uslubi) tanlagan va ishni yaratishda foydalaniladigan SI algoritimga ma’lum darajada o’z talablarini kiritgan rassom tomonidan rasm yaratish misol bo’lishi mumkin.

Rassom yaratilgan rasmning yakuniy verisiyasini aniq bashorat qila olmasa ham, u uning yaratilishiga bevosita hissa qo’shgan va uning qanday ko’rinishi haqida ba’zi taxminlarga ega. AQShning Mualliflik huquqi qonuniga ko’ra, bunday asar muallifi, agar u SI dasturini ijodiy jarayonda foydalaniladigan vosita sifatida keltirsa, natijada muallif yaratilgan ijodga nisbatan qonuniy da’volarga ega bo’lishi mumkin.

1884-yildagi Oliy sud tomonidan ko’rib chiqilgan Burrow-Giles Lithographic Co. v. Saronyning ishi birinchi marta fotografiyaga

mualliflik huquqini himoya qilishni boshlab berdi [1, 1132–1135-b.].

Fotosuratchi Napoleon Saroni yozuvchi Oskar Uayldning suratini olishda foydalanган kameraga sud tomonidan “muallif”ga “asl san’at asari”ni yaratishda yordam beruvchi vosita sifatida qaralgan [2].

Saroni bilan bog’liq nizoli holatdan keyin fotografiya olamida ko’p narsa o’zgardi. Bugungi kunda ishlatiladigan kameralarning aksariyati to’liq raqamli bo’lib, ular ham kompyuter protsessori, ham fotografiyani deyarli avtomatik jarayonga aylantiradigan dasturiy ta’minotga ega. 1884-yilgi Oliy sud qarori hali ham har kuni olingan millionlab fotosuratlariga mualliflik huquqini berishni yoqlaydigan qonuniy pretsedent sifatida qo’llanadi.

Raqamli kamera yoki smartfon tomonidan yaratilgan tasvir aslida kompyuterda yaratilganligi sababli uni sun’iy intellekt dasturidan foydalangan holda badiiy asar yaratish bilan solishtirish mumkin. Har ikkala jarayon ham deyarli avtomatikdir va shuni aytish mumkinki, sun’iy intellekt mashinasi xuddi kamera kabi muallif o’z fikrini aniq shaklda ifodalash uchun ishlatadigan vositadir [3].

Ikkinchi toifadagi ishlar avtonom tarzda yaratilgan SI ijodiga bag’ishlangan. Asarlarini avtonom tarzda yaratish uchun mas’ul bo’lgan kompyuter dasturlari inson zukkoligining natijasidir. Ularning manba kodi AQSh “Mualliflik huquqi to’g’risida”gi Qonunga muvofiq, adabiy asar sifatida mualliflik huquqi bilan himoyalangan bo’lishi mumkin [4, 96–517-b.]. AQSh Mualliflik huquqi idorasi tomonidan keltirilgan misollardan biri – “bu to’quv jarayoni bo’lib, bu tasodifiy tarzda, hech qanday aniq naqshsiz matoda tartibsiz shakllar hosil qiladi”. Chunki bunda “to’quv mashinasi”ning dasturchisi emas, balki tasodifiy asosda yaratilgani uchun SIning o’zi bevosita javobgardir. Natijada esa olingan naqshlar AQSh mualliflik huquqi bilan himoyalanganmaydi. Tasodifiylik xuddi avtonom tarzda o’rganilgan xatti-harakatlar

kabi SI mashinasining inson dasturchisiga tegishli bo'lmagan narsadir.

Milliy qonunchiligimizga binoan, Mualliflik huquqi ijodiy faoliyat natijasi bo'lmish fan, adabiyot va san'at asarlariga nisbatan, ularning maqsadi va qadr-qimmati, shuningdek, ifodalanish usulidan qat'i nazar, tatbiq etiladi.

Mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunlar quyidagilarga qaratilgan: (I) ijodkorlikni rag'batlantirish hamda mualliflar, bastakorlar, rassomlar va dizaynerlarga mutlaq huquqlarni berish orqali original asarlar yaratishga undash, cheklangan muddat davomida bunday ishdan daromad maqsadida foydalanish; (II) asl asarlar yaratuvchilarni ushbu asarlarni ruxsatsiz takrorlash yoki ekspluatatsiya qilishdan himoya qilish.

Inson qo'li bilan yaratilgan asarning egasi yoki muallifini aniqlash odatda juda oddiy bo'lsa-da, SI tomonidan yaratilgan asarlarga nisbatan qiyinchiliklar tug'diradi. SI tomonidan yaratilgan asarlarning mualliflik huquqini himoya qilish quyidagi yo'llar bilan hal qilinishi mumkin:

- davlatlar SI tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqini himoya qilishni butunlay rad etishlari mumkin;
- davlatlar SI tomonidan yaratilgan asarlarning muallifligini SIning o'ziga bog'lashlari mumkin;
- davlatlar SI tomonidan yaratilgan asarlarning muallifligini dastur yaratuvchi(lar)ga bog'lashi mumkin.

O'zbekiston qonunchiligiga binoan, mualliflik huquqi bilan himoyalangan asar muallifi faqat ijodiy mehnati bilan asar yaratgan jismoniy shaxs bo'lishi mumkin.

Ko'pgina yurisdiksiyalar sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqini himoya qilishni xohlamaydi. Yangi intellektual mulkning dunyodagi eng yirik manbalaridan biri bo'lgan Amerika Qo'shma Shtatlari [5] mualliflik huquqini "aqlning ijodiy kuchiga asoslangan intellektual mehnat samarasi" deb tan oladi [6, 340-b.]. Ameri-

ka Qo'shma Shtatlari Mualliflik huquqlarini himoya qilish idorasi faqat inson tomonidan yaratilgan asarlar mualliflik huquqi bilan himoyalaniishi mumkinligi va u inson yaratmagan asarlar uchun da'volarni ro'yxatdan o'tkazmasligini rasman ta'kidladi.

2012-yilda Avstraliya sudi kompyuter tomonidan yaratilgan har qanday asar "Mualliflik huquqi to'g'risida"gi qonun bilan himoyalanganligini e'lon qildi. Tayvand Fuqarolik Kodeksining 798-moddasida shunday deyilgan: "Qo'shni yerga tabiiy ravishda tushadigan mevalar bunday yerlar davlat ehtiyojlari uchun tegishli bo'lmasa, meva tushgan yer egasiga tegishli hisoblanadi. SI tomonidan yaratilgan "mevalar" jamiyat mulki hisoblanadi va mualliflik huquqini himoya qilishga qodir emas" [7, 1132-b.].

Yevropa Ittifoqining Adliya sudi ham mualliflik huquqi faqat muallifning o'z intellektual ijodiga tegishli ekanligini ta'kidladi, ya'ni asar himoyalaniishi uchun muallifning shaxsiyati asl asarda albatta aks etishi kerak. SI misolida aytishimiz mumkinki, SI tomonidan ishlab chiqarilgan ish, haqiqatan ham, original bo'ladimi yoki yo'q, bu munozaralidir, chunki SI algoritmlarini loyihalash va SI ni o'qitishda insonning keng aralashuvi mavjud. Hatto SI tomonidan o'rganish uchun foydalaniladigan ma'lumotlarni ham insonlar yaratgan.

Yevropa Parlamenti 2017-yilda mashinalarga huquqlar berish maqsadida shaxs huquqini taqdim etish imkoniyatini ko'rib chiqish orqali biroz munozarali yondashuvni taklif qildi. 2020-yil oktabr oyida Yevropa Parlamenti SI texnologiyalarini rivojlantirish uchun intellektual mulk huquqlari to'g'risidagi hisobotni chop etdi. SI tomonidan yaratilgan asarlar Yevropa Ittifoqining amaldagi qonunlariga ko'ra, mualliflik huquqi himoyasiga ega bo'lmazligi mumkinligi aytiladi, chunki "originallik" talabi albatta jismoniy shaxsning "intellektual ijodi" tushunchasi bilan bog'liq [8, 65–69-b.]. Biroq Yevropa Parlamenti SI tomonidan yaratilgan asarlarga

mualliflik huquqini berish zarurligini tan oldi va bunday asarlarni yaratishda ishtirok etuvchi ijodiy jarayondan farqli ravishda SI tomonidan yaratilgan asarlarni ijodiy yakuniy natijaga qarab mualliflik huquqi bilan himoyalangan deb hisoblash mumkinligini ta'kidladi. Shu maqsadda parlament bunday asarlarni yaratishda ishtirok etayotgan jismoniy shaxsga mualliflik huquqini berishni taklif qildi. 2020-yilgi hisobotda parlament SI texnologiyalariga yuridik shaxs maqomini berish eng yaxshi yechim bo'lmazligi mumkinligini tan oldi, chunki bu ijodkor insonlarni tushkunlikka soladi [9, 23–37-b.].

Bundan tashqari, bugungi kunda sun'iy intellekt beixtiyor va ma'naviy huquqlarga ega bo'lmazligi kerak. Bundan tashqari, SIn mualliflik huquqi bilan himoyalangan asarlarning muallifi sifatida tan olish turli xil oqibatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, sun'iy intellekt o'zi yaratgan asardagi huquqlarni inson aralashuvisiz o'tkaza olmaydi yoki litsenziyalay olmaydi yoxud asarning daxlsizligi buzilgan yoki yo'qligini aniqlay olmaydi, bu esa shaxsiy nomulkiy huquqlarni bekor qiladi.

Boshqa yurisdiksiyalardan farqli o'laroq, 2020-yil yanvar oyida Shenzhen (Xitoy) sudi SI tomonidan yaratilgan maqolalarga mualliflik huquqini himoya qilganda, Xitoy sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqi mavjudligini tan olishga majbur bo'lgan [10].

Ingliz mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunga ko'ra, kompyuterda yaratilgan asarlar uchun muallif "asarni yaratish uchun zarur bo'lgan tadbirlar amalga oshirgan" shaxs sifatida qabul qilinadi. Bunday qoida hatto yakuniy ish mashina tomonidan yaratilgan bo'lsa ham, SI asarlarini yaratish uchun zarur bo'lgan inson hissasini tan olishga qodirligini ko'rsatadi.

SI bugungi kunda mavjud bo'lsa-da, nisbatan zaif deb hisoblanadi, chunki u tor toifadagi vazifalarni bajarishga ixtisoslashgan va inson yordamiga ma'lum darajada muhtoj.

Shu sababli ushbu bosqichda dastur yaratuvchisiga sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning mualliflik huquqini berish eng amaliy tajriba hisoblanadi. Bu asar yaratgan inson huquqlarini himoya qilish va mukofotlash uchun intellektual mulk huquqining maqsadiga mos keladi [11].

"SI tomonidan mualliflik huquqining buzilishi uchun kim javobgar?" degan asosli savol ham tug'iladi. Hozirgi mavjud huquqqa ko'ra, hech bir yurisdiksiya SI tizimining o'zini buzganlik uchun javobgarlik belgilamaydi va mualliflik huquqining buzilishi uchun javobgarlik majburiy ravishda jismoniy shaxsga tushadi. Agar asar mualliflik huquqi bilan himoyalangan boshqa asar huquqlarini buzsa, qoidabuzarlik uchun muallif javobgar bo'ladi. Demak, agar SI yaratuvchisi SI tomonidan yaratilgan har qanday asarning muallifi deb hisoblansa, SI yaratuvchisi SI tomonidan mualliflik huquqining buzilishi uchun javobgar ham bo'ladi [12, 97-b.].

SI ijodida insonni muallif deb hisoblashdan kelib chiqadigan savollar deyarli cheksizdir. Biroq qonunchilik, xalqaro yoki mahalliy bo'lsin, mualliflik huquqlarini amalga oshirishni to'liq ta'minlay olmaydi va eng muhimi, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni muallifga yuklaydi.

Yurisdiksiyalar bo'ylab mavjud intellektual mulk tizimlari SIn hisobga olgan holda yaratilmagan. Har qanday yurisdiksiyada sun'iy intellektni qat'iy tartibga soluvchi qonunchilik bazasi mavjud bo'lmasa-da, hozirgi yechim SI tomonidan yaratilgan.

Mashinani o'rganish intellektual mulk huquqi bo'yicha munozaralarda nisbatan yangi tushuncha bo'lsa-da, matn va ma'lumotlarni olish (text and data mining – TDM) ancha tanish [13, 36-45-b.]. Avstraliyaning ba'zi manfaatdor tashkilotlari TDM muammosi mavjud yoki takomillashtirilgan litsenziyalash yechimlari orqali hal qilinmoqda yoxud hal qilinishi mumkinligini ta'kidladilar.

Masalan, Avstraliya nashrlar assotsiatsiyasi ba'zi ilmiy nashriyotlar o'z obunachilariga TDM dan foydalanish uchun bepul litsenziyalarni taqdim etishni taklif qildi.

Avstraliya Mualliflik huquqi kengashi majburiy litsenziyalashni TDM muammosining potensial yechimi sifatida ko'rib chiqish kerakligini aytdi. Ijodiy sohalarning o'z ishlaridan sun'iy intellekt dasturlarida, ayniqsa, tijoratda foydalanish uchun kompensatsiya olish istagida bo'lgan holda quyidagi tahlil shuni ko'rsatdiki, ularning hech birini litsenziyalash modellari (individual litsenziyalash, ixtiyoriy jamoaviy litsenziyalash, majburiy va kengaytirilgan jamoaviy litsenziyalash) muammoning hayotiy va oqilona yechimi bo'la olmas ekan [14, 127–132-b.].

SI ni individual litsenziyalash – litsenziyalashning bir turi sifatida mashinani o'rganish bo'yicha ba'zi loyihalar yoki hatto sektorlar uchun amaliy yechimdir, ammo boshqalar uchun mutlaqo nomaqbul. Ba'zi yirik texnologiya kompaniyalarining katta hajmdagi ma'lumotlar bazalari kontenti mavjud va ular kontentdan istalgan maqsadlarda, jumladan, mashina o'rganishda foydalanishga ruxsat beruvchi individual litsenziya shartnomalariga ega bo'lishi mumkin [15, 48–52-b.]. Nashrlar, ovoz yozish va kino ishlab chiqaruvchilar media kompaniyalari kabi kontentga boy obyektlar, shuningdek, o'z ma'lumotlarini SI ishlab chiquvchilari uchun litsenziyalash imkoniga ega [16].

Litsenziyalarni olish uchun moliyaviy resurslarga ega bo'lmagan sun'iy intellekt ishlab chiquvchilari, shuningdek, Creative Commons orqali litsenziyalangan kontentga tayanishi mumkin, bu individual litsenziyalashning bir turi hisoblanadi. Shuningdek, agar bitta huquq egasining yoki cheklangan miqdordagi huquq egalarining ishlariga asoslangan SI modulini o'qitish niyati mavjud bo'lsa, ushbu huquq egalaridan to'g'ridan to'g'ri huquqlarni olish yaxshi boshqarilishi mumkin [17, 1132–1135-b.]. Bularning bar-

chasida huquq egasi kontentni litsenziyalashga tayyor hamda tomonlar tegishli litsenziya to'lovlari va shartlari bo'yicha kelishib olgan bo'lsa, individual litsenziyalash maqsadga muvofiq yechim hisoblanadi.

Umuman olganda, SI ishlab chiquvchilari, agar ular individual litsenziyalarni ololmasalar, jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga (CMO) murojaat qilishlari va jamoaviy litsenziya so'rashlari kerak. Ixtiyoriy jamoaviy litsenziyalash individual litsenziyalashdan ko'ra qulayroqdir, chunki u bitta CMO (onestop-shop) orqali bir nechta ishlarga huquqlarni olish imkonini beradi. Bu huquq egalari uchun ham qulaydir, chunki ular bir nechta potensial foydalanuvchilar bilan alohida shug'ullanishlari shart emas va buning o'rniga CMO tomonidan taqdim etiladi.

Biroq mashinani o'rganish maqsadida mualliflik huquqini jamoaviy litsenziyalash bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. CMO yoki jamoaviy litsenziyalash tizimlariga nisbatan umumiy tanqidlarni bir chetga surib qo'ysak, ayniqsa, mashinani o'rganish/TDM maqsadlari uchun kontentni jamoaviy litsenziyalash bilan bog'liq birinchi masala vakillikdir. Ya'ni SI ishlab chiquvchilari foydalanishni xohlashlari mumkin bo'lgan ba'zi kontent CMolar tomonidan taqdim etilmaydi va litsenziyalanmaydi. Misol uchun, Avstraliyadagi tasviriy san'at va fotosuratlar cheklangan darajada Mualliflik huquqi agentligi – Viscopy tomonidan taqdim etiladi. Raqamli shaklda vujudga kelgan va o'z-o'zidan nashr etilgan onlayn kontent odatda individual litsenziyalanadi va huquq egalari ushbu asarlarga mutlaq huquqlarni CMolarga bermaydilar. Bundan tashqari, sun'iy intellektni ishlab chiquvchilar uchun katta qiziqish uyg'otishi mumkin bo'lgan ba'zi kontent mualliflik huquqi bilan rasman himoyalangan bo'lsa-da, odatda CMolar tomonidan litsenziyalanmagan. Masalan, shaxsiy elektron pochta xabarlari, bloglar, ijtimoiy media postlari, veb sayt kontenti va boshqalar onlayn TDM uchun juda foydali manbalardir.

Tegishli muammo Creative Commons litsenziyalari orqali onlayn litsenziyalangan kontentga tegishli. Tijoriy foydalanuvchilar tijorat mashinalarini o'rganish loyihalari uchun "notijoriy foydalanish" sharti ostida litsenziyalangan Creative Commons kontentidan foydalanmoqchi bo'lsa, ularga qo'shimcha tijorat litsenziyasi kerak bo'ladi. Huquq egalarini aniqlash va ularga individual litsenziyalar olish uchun murojaat qilish katta hajmdagi ishlar bilan bog'liq hollarda samarali yechim bo'lmasligi mumkin. Shu bilan birga, jamoaviy boshqaruv ham imkonsiz bo'lib qoladi. Ya'ni agar asar Creative Commons litsenziyasi ostida allaqachon (individual) litsenziyalangan bo'lsa, CMO orqali bir xil ish uchun litsenziya berishning iloji yo'q.

Uchinchi muammo "yetim asarlar" bilan bog'liq. Ko'p hollarda internetda mavjud bo'lgan katta miqdordagi kontentning huquq egalarini aniqlash qiyin yoki imkonsiz bo'lishi mumkin. Huquq egasining shaxsini aniqlashning imkoni bo'lmaganida (shuning uchun "yetim asarlar"), CMO litsenziyasi mavjud bo'lishiga qaramay, SI ishlab chiquvchilari CMO a'zosi bo'lmagan va shuning uchun jamoaviy litsenziyaga ega bo'lmagan shaxs tomonidan sudga tortilish xavfiga ham duch kelishadi. Ayrim yurisdiksiyalar, jumladan, Yevropa Ittifoqi bu muammoni hal qilish uchun qonunchilik yechimlarini qabul qilgan bo'lsa-da, anonim asarlar Avstraliyada haligacha hal qilinmagan muammo bo'lib qolmoqda.

Yuqorida qayd etilgan muammolarni majburiy jamoaviy litsenziyalash va kengaytirilgan jamoaviy litsenziyalash kabi jamoaviy litsenziyalashning o'ziga xos shakllari bilan hal qilish mumkin bo'lsa-da, bu turdagi jamoaviy litsenziyalash boshqa muammo va tashvishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosalar

Xulosa o'rnida ta'kidlashimiz lozimki, mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish bo'yicha milliy tashkilotlar deyarli butun

dunyoni qamrab olgan va tartibli xarakterga ega bo'lgan huquqlarni jamoaviy boshqarishning yaxshi tashkil etilgan xalqaro tizimining elementlari hisoblanadi.

Milliy miqyosda bunday tashkilotlarni tashkil etish va faoliyat yuritish jarayoni davlat nazoratida bo'lib, ichki faoliyatiga aralashmasdan, ularning faoliyatiga muayyan talablar qo'yadi. Yuqoridagilarni umumlashtirib, quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasida, shuningdek, mualliflik huquqini jamoaviy boshqarishning eng rivojlangan tizimiga ega mamlakatlarda ham bu sohada davlat monopoliyasi mavjud emas. Mualliflik huquqi egalari o'z mualliflik huquqlarining mutlaq xususiyatidan kelib chiqib, o'z huquqlarini o'zlari tomonidan tuzilgan tashkilotlar yordamida jamoaviy huquqlarni boshqarish mexanizmi orqali mustaqil ravishda amalga oshirish imkoniyatiga ega. Biroq bu mexanizm ko'pincha juda zaif bo'lib, jamiyat manfaatlari uchun intellektual mulkning alohida ahamiyati tufayli uning normal ishlashini davlat tomonidan nazorat qilishni talab qiladi. Ushbu nazorat huquq egalari-ning har bir toifasiga nisbatan asarlardan foydalanishning ma'lum bir sohasida bitta tashkilotning monopoliyasini qonunchilik bilan mustahkamlashda, huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkiloti javob berishi zarur bo'lgan aniq mezonlarni belgilashda ifodalanishi kerak va intellektual mulk sohasidagi davlat boshqaruvi maxsus organi bilan kelishilgan holda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida bunday tashkilotlarni ro'yxatga olishning maxsus tartibini joriy etish lozim.

Bundan tashqari, davlat tashkilotning joriy faoliyatiga aralashmasdan, uning ishini nazorat qilish, mualliflik jamiyatlari faoliyatining "shaffof"ligini ta'minlash huquqiga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"-gi qonunning 56-moddasiga ko'ra, "Mul-

kiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarning faoliyatiga nisbatan raqobat to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan cheklashlar qo'llanmaydi". Bu O'zbekiston Respublikasi Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi tomonidan taqdim etilgan davlat tomonidan nazoratning boshqa usulidan foydalanishga imkon beradi. Yevropa Ittifoqining monopoliyalar va qo'shib yuborish bo'yicha komissiyasi tajribasi bunday nazorat samaradorligidan yaqqol dalolat beradi.

Shuningdek, amaldagi qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish zarur bo'lib, xorijiy tajribadan kelib chiqqan holda, u huquqlarni jamoaviy boshqaruvchi tashkilotlarga, agar ushbu tashkilotlarning ustav maqsadlariga xizmat qilsa, tijorat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini berishini kiritish lozim. Shu bilan birga, huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkilotlari a'zolikka asoslangan notijorat tashkilotlar bo'lib qolishi kerak. Ularning asosiy maqsadi tijorat manfaatlarini olish emas, balki huquq egalarining manfaatlarini himoya qilish bo'lishi darkor. Ushbu tamoyil Xalqaro Mualliflar va Bastakorlar Jamiyatlari Konfederatsiyasi (CISAC) tomonidan xalqaro miqyosda e'lon qilingan va butun dunyo huquqlarini jamoaviy boshqarish bo'yicha barcha tashkilotlar faoliyatining zaruriy shartidir.

Yuqoridagi qoidalarni amalga oshirish uchun O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonunining IV bobiga tub o'zgartirishlar kiritish, uni yangi tahrirda shakllantirish zarur. Unda jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining faoliyatini takomillashtirish va nazorat mexanizmini kuchaytirish lozim. Eng avvalo, manfaatlar mutanosibligi tamoyili e'tirof etilishi va o'z ifodasini topishi zarur. Ikkinchidan, tarmoq xizmatlarini ko'rsatuvchi provayderlar kabi nodavlat notijorat tashkilotlariga ham bozor muno-

sabatlarida qatnashish uchun notijorat jamoaviy boshqaruv tashkilotlari rolini berish, shu bilan birga, huquq egalari o'z manfaatlarini himoya qilishlari uchun foydalanuvchilar va mualliflik huquqi javmoaviy boshqaruv tashkilotlarini tanlash imkoniyatlarini kengaytirish darkor. Nihoyat, nazorat mexanizmini kuchaytirishga aniqlik kiritish tashqi nazorat asosan ma'muriy organlar, jamoatchilik, professional audit bo'limlari va ommaviy axborot vositalari tomonidan amalga oshirilishi kerak. Bu esa jamoaviy boshqaruv tashkilotlari huquqlarini suiiste'mol qilishning oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, ichki boshqaruv qobiliyatini optimallashtirish va ular o'rtasida barqaror dinamik muvozanatga erishish uchun ichki nazoratga yuqoridagi nazoratning ortiqcha aralashuviga yo'l qo'ymaslik lozim.

Monopoliyaga qarshi qonunchilikni tartibga solishdan tashqari bozor raqobati orqali mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish tizimini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish uchun monopoliyani asosiy va raqobatni yordamchi sifatida boshqarish rejimini shakllantirish uchun ba'zi raqobat mexanizmlarini ham to'g'ri joriy etish kerak. Raqobat omillarini joriy etish ikki jihatda namoyon bo'ladi: 1) jamoaviy boshqaruv tashkilotlarini tashkil etishda cheklovlar ochiladi; 2) mualliflik huquqi egalarining asarlar ustidan nazorati kuchaytiriladi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqaruv sohasidagi boy tajribasini o'rganib, tahlil qilgan holda, mamlakatimizda ham "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar sohasidagi mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish to'g'risida"gi qonunni qabul qilish lozim, degan xulosaga keldik. Bu esa o'z yechimini kutayotgan jamoaviy boshqaruv sohasidagi kamchiliklar, noaniqliklarga barham beradi.

REFERENCES

1. An act to amend and consolidate the acts respecting copyright. Available at: <https://www.copyright.gov/history/1909act.pdf/>.
2. Cf. *Burrow-Giles Lithographic Co. v. Sarony*. U.S. 53, 1884, p. 111.
3. Legal protection for all photographs was eventually made a part of the U.S. Copyright Act. U.S.C., 2012, para 106A, p. 17.
4. Computer Software Copyright Act, Pub. L. No. 96-517, para 117, 94 Stat. 3028, 1980, codified at 17 U.S.C., para 117, 1988.
6. World Intellectual Property Indicators. WIPO, 2019. Available at: <https://www.wipo.int/publications/en/detSII.js?id=4464/> (accessed 26.01.2021).
7. *Feist Publications v. Rural Telephone Service Company, Inc.*, 499 U.S. 340. 1991.
8. Compendium of U.S. Copyright Office Practices. 306 The Human Authorship Requirement, Chapter 300. Available at: <https://www.copyright.gov/comp3/chap300/ch300-copyrightable-authorship.pdf/> (accessed 26.01.2021).
9. Yakubov O. Significance and principles of the trips agreement in the legal system of world trade organization agreements. *The Peerian Journal*, 2022, vol. 9, pp. 65–69.
10. Zyatiskiy S. Problemy realizatsii avtorskikh i smezhnykh prav na kollektivnoy osnove v usloviyakh razvitiya novykh tekhnologiy [Problems of implementation of copyright and related rights on a collective basis in the context of the development of new technologies]. Moscow. 2003, pp. 27–38.
4. Gavrilov E.P. Pravo intellektual'noy sobstvennosti. Avtorskoe pravo i smezhnyye prava. XXI vek [Intellectual property right. Copyright and related rights. XXI century]. Moscow, Yurservitum, 2016, pp. 425–446.
5. Yakubov O. Trade organization agreements: the main principles of trips agreement. Conferencea. 2022, pp. 119–123.
6. Nasriev I.I. Muallifning shaxsiy huquqlarini himoyalash [Protection of the non-property rights]. Tashkent, Mehnat Publ., 2003, pp. 45–57.
7. Yakubova I.B. O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi [Emergence and development of organizations of collective management of copyright property rights in Uzbekistan]. *Jurisprudence*, 2021, no. 6, pp. 66–74.
10. Leanovich E.B. Problemy pravovogo regulirovaniya internet-otnosheniy s inostrannim elementom [Problems of legal regulation of Internet relations with a foreign element]. Available at: <http://www.evolution.info/>.
11. Yakubova I.B. Pravo na zhizn' – neotyemlemaya chast' lichnogo neimushestvennogo prava [The right to life is an integral part of a personal non-property right]. *Issues of Modern Jurisprudence*, 2016, no. 12 (62).
12. Xudayberdiyeva G.A. Turdosh huquqlarni fuqarolik-huquqiy himoya qilish muammolari [Problems of civil law protection of related rights]. Tashkent, 2006.
13. Yakubova I. Ponimaniye kollektivnogo upravleniya avtorskimi pravami v istoricheskoy kontekste [Understanding Collective Copyright Management in a Historical Context]. *Yurist Axborotnomasi – Legal Bulletin*, 2020, no. 1 (6), pp. 76–80. Available at: <https://www.yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/144/119/>.
14. Oqyulov O. Intellektual mulkning huquqiy maqomi [Legal status of intellectual property]. Tashkent, 2000, pp. 36–45.
15. Stanieri A., Zeleznikow J., Gawler M., Lewis B. A hybrid-neutral approach to automation of legal reasoning in the discretionary domain of family law in Australia. *Artificial Intelligence and Law*, 1999, no. 7 (2-3), pp. 127–132.
16. Brams S.J., Taylor A.D. Fair division from cake cutting to dispute resolution. Cambridge, Cambridge University Press. 1996, pp. 48–52.
17. Yakubova I., Yakubov A. Problems of copyright protection: plagiarism and piracy on the Internet. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 2021, vol. 12, no. 4, pp. 1132–1135. DOI: 10.17762/turcomat.v12i4.625/.
18. Vaynke V. Avtorskoye pravo: reglamentatsiya, osnovy, budushcheye [Copyright: regulations, fundamentals, future]. Moscow, Denmark, 1979, p. 97.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

6 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov,
Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.